

DIPTONGOZ BUKATZEN DIREN IZENEN DEKLINABIDEA

Gutxi dira euskaran diptongoz amaitzen diren izenak, baina, hala ere, ez da oraindik haien deklinabidea inolako den guztiz argitzea lortu, gai honetaz iritzi diferenteak eta kontrajarriak eman izan baitira. Horrela, batasunerako bidea urratzen hasteko idazle batzuek 1964an Baionan egin zuten bileran diptongoz amaitzen diren izen guztiak kontsonantez amaitzen direnak bezala deklinatzea erabaki zuten, inolako salbuespenik gabe, Azkuek berak ere egindako bide beretik.

Arau itxi hori pixkanaka aldatuz joan da, Mitxelena eta Villasantek, besteak beste, egin lanei esker. Horrela, *ai* edo *au*, nola egiten duen diptongoak, bereizten hasi ziren idazleak: *etsai*, esate baterako, bokalez amaitua bailitzan hartzen zen, eta *gau*, ostera, kontsonantez bukatua balitz bezala.

Hala ere, azken urteotan arau hori ere zalantzan jarria izan da, araua jarraiki, *lauri* edo *lauik* idatzi beharko bailitzateke, *lurri* edo *lurrik* esaten den modu berean. Beraz, badirudi *au-z* bukaturiko hitzetan ere salbuespenak bederen onartu beharko lirartekeela.

Gauzak horrela, *OEH*-ko testuak aztertu ditu Euskaltzaindiak eta testu horietan idazleek diptongoz bukaturiko hitzak nola deklinatu dituzten ikusi: *barau*, *sarau*, *bakaillau*, *kofau*, *kopau*, *mokau*, *zamau*, *enparau*, *letrau*, *eskribau*, *garau*, *gaztelau*, *kristau*, *kristinau*, *kristiñau*, *arau*, *egitarau*, *lau* ('zelai'), *lau*, *hamalau* eta *gau*.

Azterketa honen ondorioz, hau esan daiteke:

1. Bokalez amaituak bezala deklinatuko dira normalean *-au* diptongoaz amaitzen diren hitzak, horrela egiten baita Hegoaldean —eta hor erabiltzen dira ugarienik horrelako hitzak— eta Iparraldean ere horrela jokatzeko baita zenbaitetan, guztietan ez bada ere. Beraz, adibide bat ematearren, hau da hobesten den deklinabidea auzitan dauden kasuetan: *arau*, *araurik*, *arauri*, *arauren*, *arauz(ko)*, *arautan*, *arautako*, *arautatik*, *arautara* mugagabea eta *arauan*, *arauko*, *arautik*, *araura* singularrean.

2. Salbuespen jakin batzuk baditu, hala ere, jokabide orokor horrek: *Gau* hitzak deklinabide berezia du. Euskalki guztietako jokabideari jarraituz, *-e-* bokala tartekatzen du mugagabeko instrumentalean eta singularreko leku kasuetan, kontsonantez amaituek egiten duten bezala: *gauetz*, *gauen*, *gaueko*. Baina, bestalde, *-r-* tartekatzen du bokalez amaituek horrela egiten duten kasuetan: *gaurik*, *gauri*, *gauren*. Beraz, honako paradigma hau izango luke hitz honek: *gauk*, *gaurik*, *gauri*, *gauren*, *gauetz* mugagabea eta *gauen*, *gaueko*, *gautetik*, *gaueru* singularrean.

3. *Lau* hitza, ordea, arau orokorraren arabera deklinatuko da. Testuek erakusten dutenaren arabera, hitz honen inesibo singularra salbuespena izan zitekeen, *lauan* bezala, *lauean* zein bietara deklinatzea erabaki baitzitekeen. Dena den, egokiago dirudi kasu horretan ere, beste guztietan bezala eta sistemari jarraiki, bokalez amaituen bideari jarraitzea eta *lauan* forma hobestea. Horrela egin du Euskaltzaindiak, zenbakien deklinabideaz eman duen arauan ere eta hitz hau, 'izena' denean bokalez amaituak bezala deklinatzen dela esan duenean: *lauan*, beraz, inesiboan. Gauza bera zenbakia meta-hizkuntzan erabiltzen dugunean (*hori laua da*; *lauan marra bat jarri behar da*, e.a.), hilarren eguna izendatzen dugunean (*martxoaren laua*, *uztailaren lauan*) eta horien antzekoetan (*laua libre dago*, *lauan sar zaitez...*, 'lau' zenbakia duen gelan, alegia). 'Izenordain' bezala jokatzeko duenean, ordea, ez: *laurak etorri ziren*, *lauretan joango gara*, e.a.

4. Diptongoz bukatzen diren gainerako hitzetan (*garai, jai, gai, zelai*) ez da salbuespenik eta bokalez amaituak bailiran deklinatzen dira (*jaiean* eta horrelakoak berriak dira —nahiz Orixek joera handia zuen horretarako— eta Hegoaldekoak, gehienak), salbu monosilaboak instrumentalean: *deiez egon, edozein gaiez mintzatu*.

Beraz, hauxe da Euskaltzaindiaren erabakia: diptongoz bukatzen diren hitzak, orohar, bokalez amaitzen diren gainerako izen guztiak bezala deklinatuko dira. Alde batera utzirik *lau zenbatzaileak*, beste arrazoi batzuegatik, sortzen dituen arazoak, salbuespen bakarra *gau* hitza da, ondoko hiru kasu hauetan: *gauez, gaueko, gauean*. Monosilaboak izanik instrumentalean doazenak ere salbuespentzat hartzen dira (*deiez*).

Oharra: arazo hau xeheki aztertua izan zen Euskaltzaindiaren XIII. Biltzarrean Gramatika batzordeak aurkeztu zuen txostenean. Ikus "Batasunerako proposamenak" ('Diptongoz amaitzen diren izenen deklinabidea'), ikus *Euskera* 1994, 3, 838-855 orr.

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 1995.eko otsailaren 24an onartua)